НІМЕЦЬКА КОНСУЛЬТАТИВНА ГРУПА З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ ПРИ УРЯДІ УКРАЇНИ

проф. Лутц Хоффманн	Директор, Інститут Східної Європи, Мюнхен
д-р Лоренц Шомерус	Статс-секретар у відставці, Федеральне Міністерство економіки і технологій, Берлін
проф. Штефан фон Крамон-Т.	Університет м. Геттінген, Інститут аграрної економіки
Консультативна група у Києві:	
д-р Рікардо Джуччі	Німецький Інститут економічних досліджень, Берлін
д-р Арнім Кун	Університет м. Бонн, Інститут аграрної політики
д-р Фердінанд Павел	Німецький Інститут економічних досліджень, Берлін
д-р Ріхард Френш	Інститут Східної Європи, Мюнхен
Ларс Хандріх	Німецький Інститут економічних досліджень, Берлін
д-р Крістіан фон Хіршхаузен	Німецький Інститут економічних досліджень, Берлін

Бюро: 01034, Київ, вул. Рейтарська, 8/5-А
Тел. 0038 044 228 63 42, 0038 044 228 63 60, факс 0038 044 228 63 36, Email: gag@ier.kiev.ua

T12

ФІНАНСУВАННЯ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ: СХЕМИ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ В ДЕЯКИХ КРАЇНАХ

Зміст

1. ВСТУП 4

МЕТОД АНАЛІЗУ СХЕМ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ 5

2.1. Цілі фінансової підтримки студентів 5

2.2. Різні типи фінансової підтримки 6

2.2.1. Підтримка в грошовому виразі чи в натуральному 6
2.2.2. Специфічна чи неспецифічна підтримка 6
2.2.3. Індивідуально або сімейна підтримка 6

2.3. Критерії оцінки 7

2.3.1. Рівноправність доступу 7
2.3.2. Заохочування талановитих студентів 7
2.3.3. Можливість нецільового використання 8
2.3.4. Управління 8
Економічна ефективність 8
2.3.6. Орієнтація на успішність 8

3. СХЕМА ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ В НІМЕЧЧИНІ. 9

3.1. Вища освіта в Німеччині – основні факти та цифри 9

3.2. Прийом на навчання та оплата навчання 10

3.3. Фінансова допомога студентам 10

3.3.1. Федеральний закон про сприяння освіті (ФЗСО) 10
3.3.2. Позика на навчання (Bildungskredit) 13
3.3.3. Підтримка сім'ї 13
3.3.4. Фінансова допомога талановитим студентам (Begabtenförderung) 14

3.4. Інституційна організація 14

3.5. Загальна оцінка 15

4. СХЕМИ ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ СТУДЕНТАМ В НІДЕРЛАНДАХ 17

4.1. Вища освіта в Нідерландах – основні цифри та факти 17

4.2. Прийом на навчання та оплата навчання 18

4.3. Фінансова підтримка студентів 19

4.3.1. Гранти за успішність 19
4.3.2. Студентські позики 19
4.3.3. Безкоштовний громадський транспорт 19

4.4. Інституційна організація 20

4.5. Загальна оцінка 20

5. СХЕМА ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ СТУДЕНТІВ В АВСТРАЛІЇ 22

5.1. Вища освіта в Австралії – основні цифра та факти 22

5.2. Прийом на навчання та оплата навчання 22

5.3. Фінансова підтримка 23

5.3.1. HECS Позики на оплату навчання ... *23*
5.3.2. Допомога молоді ... *23*
5.3.3. Австаді (Austudy) ... *24*
5.3.4. Стипендії ... *24*
5.3.5. Приватні студентські позики ... *24*
5.4. Інституційна організація ... 24
5.5. Загальна оцінка ... 25
6. СХЕМА ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ В ЕСТОНІЇ ... 26
6.1. Вища освіта в Естонії – основні цифри та факти ... 26
6.2. Прийом на навчання та оплата навчання ... 27
6.3. Фінансова підтримка студентів ... 27
6.3.1. Студентські позики ... *27*
6.3.2. Допомога на оренду ... *28*
6.3.3. Інші джерела ... *28*
6.3.4. Новий закон підтримки студентів ... *28*
6.4. Інституційна організація ... 28
6.5. Загальна оцінка ... 29
7. ВИСНОВКИ ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ... 30
7.1. Висновки ... 30
7.2. Уроки для України ... 31
БІБЛІОГРАФІЯ ... 33

СПИСОК ТАБЛИЦЬ

Таблиця 1: Ознаки різних систем фінансової підтримки 6
Таблиця 1: Вищі навчальні заклади Німеччини у 2002/2003 навчальному році 9
Таблиця 2: Мінімальні та максимальні розраховані стандартні витрати для студентів . 11
Таблиця 3: Кількість студентів, які отримують підтримку ФЗСО та загальний розмір допомоги ФЗСО у 2001 та 2002 рр. 13
Таблиця 4: Зміна кількості студентів в вищих навчальних закладах Нідерландів 18
Таблиця 5: Загальні витрати на підтримку вищої освіти студентів 21
Таблиця 6: Загальна участь в університетській освіті у 1985-1997 рр. (кількість студентів як відсоток загального населення відповідної вікової групи) 25
Таблиця 7: Кількість студентів та вищих навчальних закладів в Естонії, 1993-2002 рр. 27
Таблиця 8: Дієвість схем фінансової підтримки студентів відповідно до різних критеріїв 30

СПИСОК РИСУНКІВ

Рисунок 1: Критерії оцінки 9
Рисунок 2: Розподіл доходів у 2000 р. (студентів за рівнем місячного доходу) 15
Рисунок 3: Максимальна місячна фінансова підтримка студента в Нідерландах та її складові частини 20

1. Вступ

У цій роботі досліджуються можливі схеми фінансування здобуття вищої освіти, які можуть бути запроваджені в Україні. Україна є країною з перехідною економікою, що почала реформувати сектор освіти досить пізно. Структури та установи соціалістичного зразка все ще здебільшого зберегли своє існування, так само як і схеми фінансування. Проте, оскільки країна прагне подальшого економічного та політичного розвитку, їй необхідно зміцнювати свою освітню галузь, зокрема, у сфері вищої освіти для того, щоб мати спеціалістів та широкі можливості для стимулювання подальшого розвитку країни. Інвестиції у вищу освіту мають високу віддачу як з точки зору індивіду, так і з точки зору суспільства. Однак, фінансування навчання є складною проблемою для більшості потенційних студентів, якщо вони не мають заможних батьків. Навіть якби студенти мали бажання взяти позику в приватному банку, значною проблемою може стати нормування кредитів. З точки зору банку існують проблеми морального знеохочення. Для позичальника не виключений ризик майбутнього безробіття та несприятливих макроекономічних зрушень. До того ж студенти, коли подаються до університету, не мають абсолютної впевненості у якості освіти, якщо всі університети не пропонують подібну якість освіти або не створили прозору та послідовну систему підтвердження якості свої послуг (як це має місце в США).

Для країн з перехідною економікою формування людського капіталу має велике значення, оскільки більший ресурс висококваліфікованої робочої сили допоможе залучити більше прямих іноземних інвестицій у технологічні та наукоємні сектори. Ці сектори, зазвичай, асоціюються з позитивними зовнішніми ефектами, такими як поширення знань, про що наголошується в новій теорії економічного зростання. Окрім цього, висока частка студентів університетів, а також випускників створить ширшу базу для підприємництва, що має велике значення для постсоціалістичних країн. Отже, темпи та напрямок подолання технологічної відсталості та здійснення структурних змін будуть дійсно знаходитись під впливом розвитку вищої освіти. Оптимальні схеми фінансування студентів можуть бути ключовим елементом нових засад адекватної системи вищих учбових закладів.

Уряди країн з перехідною економікою зазвичай постають перед жорсткими бюджетними обмеженнями і частіше всього мають проблеми як в управлінні системою державних університетів, так і в наданні додаткового фінансування студентам. З цієї точки зору тим більше важливо, щоб фінансування студентів було організовано за схемою, яка:

- залучає більший прошарок людей з високим інтелектуальним потенціалом до навчання;
- стимулює ефективну навчальну поведінку;
- створює університетам стимули до покращення навчальних програм та розробки курсів у відповідності до основних вимог ринку праці.

Ці вимоги означають, що фонди фінансування повинні мати відповідний розмір і надавати чіткі стимули для покращення ефективності поведінки студентів . Якщо вивчити досвід деяких європейських країн, то стає очевидним, що кожна система фінансування має специфічні для цієї країни аспекти, які частково можуть бути пов’язані з характеристиками системи освіти. Проте прискіпливий погляд на системи в

певних країнах може бути досить корисним – існує ціле розмаїття систем, що мають цікаві елементи, які можна застосувати в Україні.

У 2003 році в Україні пошук ресурсів для оплати навчання є великою проблемою для більшості потенційних студентів. Значна частина з них може відмовитись від навчання через брак коштів, або через те, що умови життя під час навчання обіцяють бути важкими, а перспективи отримання доходів є непевними. Очевидно, що правильна макроекономічна політика – в тому числі, політика економічного зростання та податкова політика – може допомогти в покращенні очікувань рівня майбутніх доходів випускників університетів.

В контексті можливої реформи у сфері фінансування студентів, у цій роботі аналізуються схеми фінансової підтримки в ряді окремих країн. Були обрані Німеччина, Нідерланди та Австралія. Вони були обрані через наявність значущих характеристик в своїх режимах фінансування. Австралія та Нідерланди нещодавно змінили свої системи з безкоштовної вищої освіти на платну. Погляд на інші країни з перехідною економікою також є корисним. Як приклад перехідної економіки, що вже провела основні реформи, аналізується Естонія.

Спираючись на досвід цих окремих країн, у даній роботі робиться спроба показати варіанти для планування реформи в Україні. В другій частині наведено загальні критерії та класифікації, що допомагають описати та оцінити схеми фінансування студентів. У розділах 3 – 6 описуються існуючі схеми у вибраних для аналізу країнах, а в останньому розділі подано деякі висновки та пропозиції щодо застосування набутого досвіду у випадку України.

2. МЕТОД АНАЛІЗУ СХЕМ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ

2.1. Цілі фінансової підтримки студентів

Перш ніж розпочати аналіз різних схем фінансової підтримки студентів, потрібно визначити цілі такої підтримки. Загальною метою є надання молоді, яка має хист та бажання навчатись, доступу до вищої освіти попри недостатність їх власних фінансових можливостей. Здібності, а не фінансовий стан повинні вирішувати, можуть вони вчитись, чи ні.
Але мета схем фінансової підтримки полягає не лише у забезпеченні рівноправного доступу до навчання. Серед інших цілей можна також назвати підтримку найбільш обдарованих студентів та стимулювання ефективності навчання. Наскільки важливими є ці аспекти, залежить від пріоритетів створюваної системи.
У цій роботі порівнюються схеми фінансової підтримки студентів у кількох країнах. А, отже, до уваги повинні прийматись відмінності у національному законодавстві та інституційному середовищі. У деяких країнах навчання у вузах безплатне, в інших країнах від студентів вимагається плата за навчання. Іншу відмінність можна побачити в процедурах вступу до вузів. У деяких країнах абітурієнти для зарахування до вузу повинні скласти спеціальні вступні іспити, тоді як в інших країнах вони зараховуються на основі оцінок, отриманих в закладах середньої освіти. В частині 2.2 визначено різні типи фінансової підтримки, оскільки така підтримка може мати різні форми. В частині 2.3 представлено критерії оцінки схем фінансування в різних країнах, що можуть допомогти порівняти досвід та зробити відповідні висновки.

2.2. Різні типи фінансової підтримки

2.2.1. Підтримка в грошовому чи натуральному виразі[1]

Під підтримкою в грошовому виразі розуміється перерахування грошових коштів на користь студента, або звільнення від оплати. Під грантами може розумітись як підтримка у формі надання грошових коштів, так і зменшення розміру оплати за навчання. Під підтримкою в натуральному виразі розуміється пряме надання товарів та послуг (як, наприклад, безкоштовне помешкання, чи безкоштовний проїзд у транспорті для студентів).

2.2.2. Специфічна чи неспецифічна підтримка

Специфічна підтримка пов'язана зі споживанням певних видів товарів та послуг, наприклад підтримка студентського харчування. Неспецифічна підтримка не прив'язана до певного типу товарів та послуг та може застосовуватись з будь-якою метою.

2.2.3. Індивідуально або сімейна підтримка

Індивідуальна підтримка надається студенту, тоді як підтримка, що базується на оцінці сімейного стану, надається сім'ї, яка вважається відповідальною за утримання студента. Допомога на дітей є типовою підтримкою сімей, як і податкові пільги сім'ям, діти яких навчаються в навчальних закладах.

Ці категорії не взаємовиключають одна одну, вони скоріше взаємодоповнюються. Кожна форма суспільної допомоги для студентів може бути описана з використанням вищезгаданих ознак. Наприклад, загальний студентський грант є індивідуальною, неспецифічною допомогою у формі готівки. Студентські позики також належать до цього типу, окрім випадків, коли вони надаються тільки з метою покриття оплати за навчання чи з будь-якою іншою конкретною ціллю. В такому випадку вони вважатимуться індивідуальною, специфічною грошовою допомогою.

Підтримка у натуральному вигляді є, як правило, специфічною та індивідуальною, як то надання безкоштовного харчування для студентів університетів. Загальне безкоштовне зарахування до навчального закладу може також вважатись специфічною індивідуальною допомогою у натуральному вигляді. Категоризація найбільш поширених форм суспільної допомоги студентам наведена в таблиці нижче.

Таблиця 1: Ознаки різних систем фінансової підтримки

	В грошовому чи натуральному вигляді	**Специфічна чи неспецифічна**	**Індивідуальна чи така, що базується за сімейним станом**
Загальні гранти студентам (не відшкодовуються)	в грошовому	неспецифічна	індивідуальна

[1] Слово "грошовий" може бути оманливим. Зазвичай студенти не отримують гроші у формі банкнот чи монет, це частіше за все переказ грошей на банківський рахунок. Грошова підтримка включає всі форми грошової допомоги, тоді як підтримка в натуральному вигляді безпосередньо пов'язана з наданням товарів та послуг.

Студентські позики (підлягають поверненню)	в грошовому	неспецифічна	індивідуальна
Безкоштовне зарахування до вузів	в натуральному	специфічна	індивідуальна
Скасування оплати за навчання чи реєстрацію	в натуральному	специфічна	індивідуальна
Зменшення плати за навчання чи реєстрацію	в натуральному	специфічна	індивідуальна
Допомога на дітей	в грошовому	неспецифічна	сімейна
Податкові пільги для сімей з дітьми студентського віку	в грошовому	неспецифічна	сімейна
Соціальні пільги для студентів, що стосуються проживання, охорони здоров'я або харчування	в грошовому	специфічна	індивідуальна
Безплатний проїзд у громадському транспорті для студентів	в натуральному	специфічна	індивідуальна

2.3. Критерії оцінки

Наступні критерії допомагають визначити, яким чином працюють різні системи та які уроки можна з них почерпнути. Усі системи, що аналізуються в цій роботі, оцінюються як добрі (+), посередні (0) чи погані (–).

2.3.1. Рівноправність доступу до освіти

Система, що гарантує високу рівноправність доступу, в якості цільової групи підтримки визначає молодь з незадовільним соціальним станом. Необхідно забезпечити, щоб наявна підтримка гарантувала студенту вищий від мінімального прожитковий рівень. Якщо максимальна підтримка буде знаходиться на рівні мінімального прожиткового рівня чи нижче, бідніші студенти можуть бути виключені з вищої освіти. Надання безкоштовного доступу до освіти для всіх студентів також сприяє рівноправності доступу, оскільки плата за навчання може перешкоджати студентам з недостатніми власними фінансовими ресурсами вступати до вузів. Якщо ж, з іншого боку, система характеризується високою платою за навчання та низьким рівнем підтримки, така система не є ефективною в забезпеченні рівноправності доступу.

2.3.2. Заохочування талановитих студентів

Схема фінансової підтримки студентів заохочує талановитих студентів, якщо додатково до результатів навчання в середньоосвітніх закладах важливу роль в процедурі набору відіграють вступні іспити. В такому випадку попередній відбір забезпечує, що тільки найкращі студенти вступають до вузів та користуються перевагами фінансової підтримки. Іншим аспектом цього є підтримка талановитих студентів під час їх навчання. Система надання додаткової фінансової підтримки талановитим студентам оцінюється позитивно. З іншого боку, система, що не враховує оцінок чи результатів вступних іспитів та не передбачає надання додаткової фінансової

підтримки талановитим студентам під час їх навчання, оцінюється за цим критерієм негативно.

2.3.3. Можливість нецільового використання

Схеми фінансової підтримки повинні мінімізувати можливості нецільового використання коштів, забезпечуючи їх надходження до цільової групи. Система, що залишає можливості підтримки тим, хто не заслуговує на неї, є поганим прикладом і тому позначається знаком мінус.

2.3.4. Управління

Цей критерій проливає світло на інституційне функціонування системи. Система, що має складне правове забезпечення та вимагає великого виконавчого органу, характеризується слабкістю управління. З іншого боку, система з добрим рівнем управлінням є чіткою та простою для розуміння та не потребує великої кількості інституцій та численних консультацій для осіб, які звертаються за підтримкою.

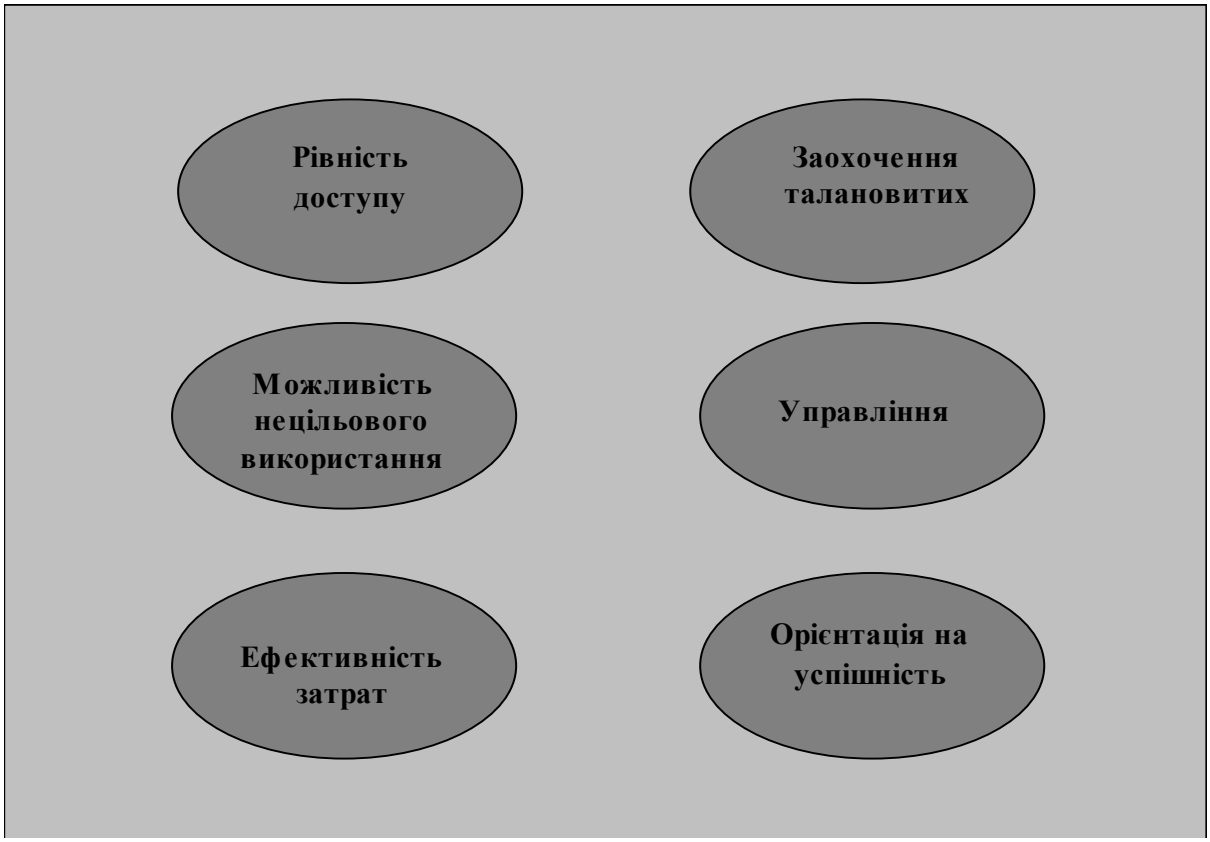
2.3.5. Ефективність затрат

Ефективність затрат системи оцінюється шляхом порівняння її потреб у фінансових ресурсах з її результатами. В цьому зв'язку береться до уваги як загальний обсяг підтримки студентів, так і вартість управління. Система може бути ефективною, проте недостатньо ефективною в плані затрат, наприклад, якщо цільова група підтримки обслуговується тільки завдяки використанню великої кількості державних коштів на фінансову підтримку та на здійснення процедур.

2.3.6. Орієнтація на успішність

Орієнтація на успішність є також важливим критерієм. Чи демонструють студенти хорошу успішність свого навчання задля отримання повної допомоги протягом усього свого періоду навчання? Якщо так, система має сприятливу систему стимулів. З іншого боку, якщо студенти отримують підтримку незалежно від своєї успішності, існує можливість створення неправильних стимулів для продовження навчання. Система з сильною орієнтацією на успішність у навчанні надає переваги в підтримці успішним студентам, а не тим, хто просто отримує задовільні або навіть незадовільні оцінки.

Рисунок 1: Критерії оцінки

Визначення в частині 2.2. та критерії в частині 2.3. встановлюють фундамент для аналізу. В наступних розділах описуються та аналізуються системи фінансової підтримки в окремих країнах.

3. СХЕМА ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ В НІМЕЧЧИНІ

3.1. Вища освіта в Німеччині – основні факти та цифри

У 2002 – 2003 навчальному році в Німеччині налічувалось 1,93 млн. студентів у 359 закладах вищої освіти. В Німеччині існує три різні типи закладів вищої освіти: університети, академії мистецтв (*Kunst- und Musikhochschulen*) та вищі школи прикладних наук (*Fachhochschulen*). Більше ніж 2/3 студентів навчаються в університетах, але значна частина навчається в спеціалізованих вищих школах прикладних наук. В академіях мистецтв, де кількість місць для навчання є дуже обмеженою, навчається 2% студентів. За останні десять років загальна кількість вищих навчальних закладів зросла з 318 в 1992 р. до 359 в 2002 р., тоді як кількість студентів залишилась більш-менш сталою (1,83 млн. в 1992 р. та 1,93 млн. в 2002 р.) (STATISTISCHES BUNDESAMT 2001 та 2003 рр.).

Таблиця 1: Вищі навчальні заклади Німеччини у 2002-2003 навчальному році

	Кількість закладів	Частка закладів	Кількість студентів	Частка студентів

Університети	122	34 %	1 381 750	72 %
Академії мистецтв	50	14 %	31 600	2 %
Вищі школи прикладних наук	187	52 %	517 573	27 %
	359	100 %	1 930 923	100 %

Джерело: STATISTISCHES BUNDESAMT (2003)

В Федеративній Республіці Німеччина за освіту відповідають федеральні землі. Вони можуть самостійно приймати автономні рішення щодо організації діяльності та фінансів будь-яких типів навчальних закладів. Вони також досить сильно впливають на бюджетні рішення університетів та інших вищих навчальних закладів. Тому навчальні заклади знаходяться далеко від того, що називається бюджетною автономією.
Більшість закладів вищої освіти в Німеччині є державними. Частка приватних закладів є досить малою, але вона сильно зросла за останні десять років. В 2000/2001 рр. вона сягнула 11,7 відсотків. Однак, оскільки кількість студентів в приватних закладах вищої освіти є малою, загалом вони складають всього 1,4 відсотка студентів (STATISTISCHES BUNDESAMT 2003).

3.2. Прийом на навчання та оплата навчання

Вступ до університетів та вищих шкіл прикладних наук є в основному безкоштовним, і перевага при вступі надається тим, хто успішно закінчив навчання у середньоосвітніх закладах. Вступних іспитів немає, за винятком академій мистецтв та музичних академій. Студенти можуть вільно реєструватись за наявності вільних місць. У певних дисциплінах кількість місць для навчання є обмеженою, і вони розподіляються централізовано спеціальною установою (*ZVS*). До того ж, університети та вищі школи прикладних наук можуть обмежити кількість студентів, встановлюючи необхідний для зарахування середній показник успішності. В державних закладах не існує плати за навчання.[2] Приватні заклади зазвичай вимагають від студентів плати за навчання.

3.3. Фінансова допомога студентам

3.3.1. Федеральний закон про сприяння освіті (ФЗСО)

Акронім BafögG (ФЗСО) є скороченням від "*Bundesausbildungsförderungsgesetz*" (Федеральний закон про сприяння освіті), що означає закон, який об'єднує різні типи підтримки студентів середніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів. Він набрав чинності у 1971 році та декілька разів зазнавав змін. Останні доповнення було зроблено в 2001 р. Усі суми, що згадуються в цій роботі, базуються на законі ФЗСО від 2001 р. та є чинними до теперішнього часу (жовтень 2003 р.).

Система за схемою ФЗСО поєднує різні типи підтримки. Вона є фактично сумішшю грантів та позик, а також спеціальної соціальної допомоги. Уся допомога за схемою ФЗСО надається окремому студенту та розраховується як грошова підтримка. Вона не є універсальною, а спрямована на підтримку тих, в кого немає необхідних грошових коштів для оплати навчання, яке відповідає їх інтересам, здібностям та можливостям (§

[2] Деякі землі (наприклад Баден-Вюртемберг та Північний Рейн-Вестфалія) нещодавно запровадили оплату за навчання для довгострокових студентів, що значно перевищили звичайний термін навчання на значну кількість років.

1 ФЗСО). В якості загального правила, система покладає обов'язок оплачувати видатки на проживання студентів протягом навчання на їх батьків. Тільки у випадках, коли студент чи його сім'я не може оплачувати вартість проживання, система за схемою ФЗСО надає фінансову допомогу.

Право на отримання підтримки
Студенти можуть претендувати на підтримку відповідно до ФЗСО, якщо вони вчаться за навчальною програмою сертифікованої вищої школи прикладних наук чи академії мистецтв (§ 2 ФЗСО). Вони повинні мати німецьке громадянство, але існує декілька винятків для іноземців, якщо один з їх батьків, чи дружина або чоловік є німцями, для біженців, студентів, чиї батьки працювали в Німеччині протягом певного мінімального періоду часу, та для громадян ЄС, що проживають в Німеччині (§ 8 ФЗСО). Також існує вікове обмеження: студенти повинні розпочати своє навчання у віці до 30 років (§ 10 ФЗСО).

Система за схемою ФЗСО має два елементи. По-перше, розраховується сума, яка необхідна для забезпечення стандартних умов проживання протягом навчання (*Ausbildungsbedarf*). По-друге, перевіряються доходи студента та батьків для того, щоб визначити чи є в них достатньо ресурсів для фінансування навчання. Якщо таких коштів немає, тоді надається допомога відповідно до ФЗСО для забезпечення цих стандартних витрат.

Розрахунок стандартних витрат протягом навчання
Стандартні витрати підраховуються на основі розміру прожиткового мінімуму, вартості житла, страхування здоров'я та страхування на випадок виникнення необхідності у догляді (*Pflegeversicherung*). Відмінності між студентами відносно типу та вартості житла (в домівках батьків, на квартирі чи в гуртожитку), а також покриття страхування здоров'я і страхування на випадок виникнення необхідності у догляді (повне, часткове чи таке, що не покривається страховкою батьків) призводять до відмінностей в розрахованих потребах. Мінімальна сума для розрахованих потреб за системою ФЗСО складає 377 □, максимальна – 585 □ на місяць. Детальніше див. в таблиці 2.

Таблиця 2: Мінімальні та максимальні розраховані стандартні витрати на студентів

	мінімум	**максимум**
Основна допомога	333 □	333 □
Допомога на житло	44 □ (якщо студент проживає в помешканні батьків)	133 □ (якщо студент проживає окремо від батьків) + 64 □ (якщо орендна плата перевищує197 □)
Допомога на страхування здоров'я	-	47 □
Допомога страхування на випадок виникнення необхідності у	-	8 □

догляді		
Сума	**377 €**	**585 €**

Джерело: BMBF (2002)

Фактичні виплати
Підтримка відповідно до ФЗСО в межах розрахованих витрат *(Ausbildungsbedarf)* виплачується студенту тільки у тому випадку, якщо в нього немає інших фінансових джерел їх покриття. Якщо він заробляє досить коштів, допомога відповідно до ФЗСО не надається.[3] Але якщо студент не має доходу, надавати фінансові засоби студенту мають батьки. При кожному зверненні за допомогою за схемою ФЗСО здійснюється перевірка доходу батьків, яка базується на декількох попередніх податкових деклараціях. Фактичний чистий доход батьків та аплікаанта сумується, потім робиться декілька відрахувань залежно від розміру сім'ї та статусу її членів (§ 23 and § 25 ФЗСО). Сума після відрахувань називається *Anrechnungsbetrag* та являє собою кошти, що є наявними для видатків на проживання студента. Якщо ця сума є вищою від розрахованих стандартних видатків *(Ausbildungsbedarf)*, підтримка за схемою ФЗСО не надається. Якщо сума є меншою порівняно з сумою розрахованих витрат, держава покриває різницю.

Підтримка за схемою ФЗСО надається протягом усього терміну навчання аж до завершення звичайного періоду регулярного навчання (*Regelstudienzeit*), що може становити від 3 ½ до 5 років, в залежності від спеціальності та типу навчального закладу. Подальша допомога може надаватись протягом строку до 12 місяців, якщо студент має завершити своє навчання. Підтримка може бути скасована, якщо студенту не вдається скласти іспити протягом обґрунтованого періоду часу (§ 48 ФЗСО), але на практиці це робиться дуже рідко.

Повернення коштів
Як зазначено в параграфі 3.1., підтримка за схемою ФЗСО є поєднанням гранту та позики. 50% наданих студенту коштів розцінюються як грант, тоді як інші 50 % є позикою, що має бути повернена. Стосовно позики існує декілька вигідних для студента умов (§ 18 ФЗСО). По-перше, вона є безпроцентною. По-друге, повернення коштів повинно початись тільки через п'ять років після завершення навчання і може виплачуватись в сумі 105 євро на місяць протягом 20 років. Якщо боржник розпочинає виплату позики раніше, загальна сума боргу може бути зменшена. По-третє, повернення боргу може бути відкладене, якщо загальний доход боржника складає менше 960 □. По-четверте, максимальна сума, яку потрібно повертати складає 10,000 □. Якщо студент накопичує борг, що перевищує 10,000 □, ця додаткова сума розцінюється як грант, що не підлягає поверненню.

Додаткова допомога, що надається в особливих випадках (наприклад, додаткова підтримка, якщо строк регулярного навчання вже пройшов, або якщо змінювалась спеціалізація; див. § 17 ФЗСО) не розцінюється як безвідсоткова позика і за нею має сплачуватись відсоток, що складає ставку EURIBOR + 1 %. Якщо студент не може виплатити гроші протягом передбаченого періоду часу, на нього накладається пеня в розмірі 6 %.

[3] Доходи студента можуть складатись з доходи від заробітної плати, плати за надання майна в оренду та відсотків з інших активів. Чітке визначення доходу можна знайти в § 2 ЗПП та §§ 21, 22, 24, 26-30 ФЗСО.

В таблиці 3 наведено дані щодо підтримки за схемою ФЗСО протягом останніх двох років.

Таблиця 3: Кількість студентів, що отримують підтримку за схемою ФЗСО та загальний розмір допомоги за схемою ФЗСО в 2001 та 2002 рр.

Рік	Загальна кількість студентів	Середня кількість студентів кожного місяця	Загальна сума підтримки ФЗСО	Середня сума допомоги на студента
2001	406 776	271 843	1 265 301	365
2002	451 505	303 576	1 350 543	371

Джерело: BMBF(2002)

3.3.2. Позика на навчання (*Bildungskredit*)

Bildungskredit – це програма позик, що існує незалежно від схем згідно ФЗСО. Її метою є надання підтримки студентам, які вже провчились певний час. На відміну від звичайної банківської позики, студент не повинен підтверджувати наявність активів. Банк, що їх надає, *Deutsche Ausgleichsbank*, пропонує зниженні відсотки, оскільки уряд покриває збитки у випадку, коли студент не повертає банку позику.

Всі студенти віком від 18 до 36 років, які навчались принаймні два роки у вищих навчальних закладах та склали необхідні іспити, можуть претендувати на позику для оплати навчання. Студенти, які вже провчились шість років не можуть отримати підтримку, хіба вони не доведуть свою здатність завершити навчання в найближчому майбутньому.

Студенту надається неспецифічна, індивідуальна підтримка у розмірі 300 на місяць на період від 3 до 24 місяців. Виплати по кредиту повинні розпочатись не пізніше, ніж через чотири роки після останнього трансферу. Мінімальні щомісячні виплати складають 120 . Борг, включаючи проценти за ставкою EURIBOR + 1 % річних, можна виплатити раніше.

3.3.3. Допомога сім'ї

В Німеччині, зазвичай, батьки відповідають за утримання своїх дітей протягом їх навчання в учбових закладах. Існує два типи такої допомоги, що дають можливість сім'ям платити за це утримання, це – допомога на дітей та податкові пільги для батьків.

Допомога на дітей

Для підтримки батьків допомогу на дітей *(Kindergeld)* надаються навіть протягом періоду їх навчання аж до досягнення ними віку 27 років. Оскільки допомога прямо пов'язана зі студентським статусом дітей старших 18 років, вона повинна розцінюватись як непряма неспецифічна грошова допомога, яка надається на основі оцінки сімейного стану. У 2000 році допомога на дітей складала 168 , і за кожну наступну дитину ця допомога зростала ще на 179 .

Податкові пільги для батьків

Окрім допомоги на дітей сімейна фінансова підтримка надається шляхом надання податкових пільг. Якщо сім'я має дитину, яка навчається, розмір оподаткованого річного доходу батьків зменшується на суму до 2,828 □.[4]

Хоча існують два види допомоги сім'ям, скористатись можна лише одним з них. Податкові органи повинні самі визначити, який варіант є більш вигідним для сім'ї, та діяти відповідним чином (§ 31 Закону про прибутковий податок (ЗПП)). Зазвичай, варіант з податковими пільгами є вигідним тільки для сімей з високим доходом внаслідок високих граничних ставок податків за прогресивною системою оподаткування в Німеччині.

3.3.4. Фінансова допомога талановитим студентам *(Begabtenförderung)*

Система згідно ФЗСО має на меті забезпечити мінімальний прожитковий рівень студентів протягом їх навчання, якщо в них немає інших засобів. Якщо студент здає мінімально необхідну кількість іспитів, підтримка подовжується. Підтримка найбільш талановитих студентів здійснюється рядом фундацій, що представляють різні групи суспільства, економічної та політичної сфери. Усі ці фундації (крім інших своїх завдань) підтримують найвидатніші академічні результати, а також мають зобов'язання щодо суспільної та політичної діяльності.
Представництв різних груп та партій забезпечує певний ступінь плюралізму у виборі талановитих студентів. На впровадження своїх програм підтримки студентів, фундації отримують гроші з федерального бюджету. Трансфер включає також певну частку на адміністративні витрати.
Загальний розмір фінансової допомоги талановитим студентам через згадані фундації склав 71,4 млн. євро у 2001 р. та збільшився до 80,2 млн. євро у 2002 р. (*BMBF 2003*).

3.4. Інституційна організація

В Німеччині система фінансової підтримки студентів представлена великою кількістю інституцій. Це частково пояснюється федеральною структурою Німеччини та автономією земель в питаннях освіти, але основною причиною є те, що за кожен тип фінансової підтримки відповідальність беруть на себе різні інституції.
Система згідно ФЗСО має свій власний виконавчий орган. В Німеччині існує 78 офісів ФЗСО (різного розміру), які консультують студентів під час процедури подання документів та приймають ці документи. Федеральні землі відповідають за структуру фінансування адміністрації ФЗСО, включаючи витрати на персонал цих офісів.
Програма навчальних позик керується банком *Deutsche Ausgleichsbank* (*DtA*), який є банком сприяння і знаходиться у власності федерального уряду. Нещодавно цей банк об'єднався з банком Кредитна установа для відбудови *Kreditanstalt für Wiederaufbau* (Кредитна установа для відбудови (KfW)), який також є федеральною державною інституцією.
Громадська підтримка талановитим студентам організована 11-ма різними фундаціями, кожна з яких має окремі департаменти з програм підтримки студентів. Їх

[4] Сума в 2,828 □ складається з наступних можливих податкових пільг: 1,824 □ *на дитину* + 1,080 □ *на догляд за дитиною* + 924 □ *на навчання дитини (§§ 32, 33 ЗПП*).

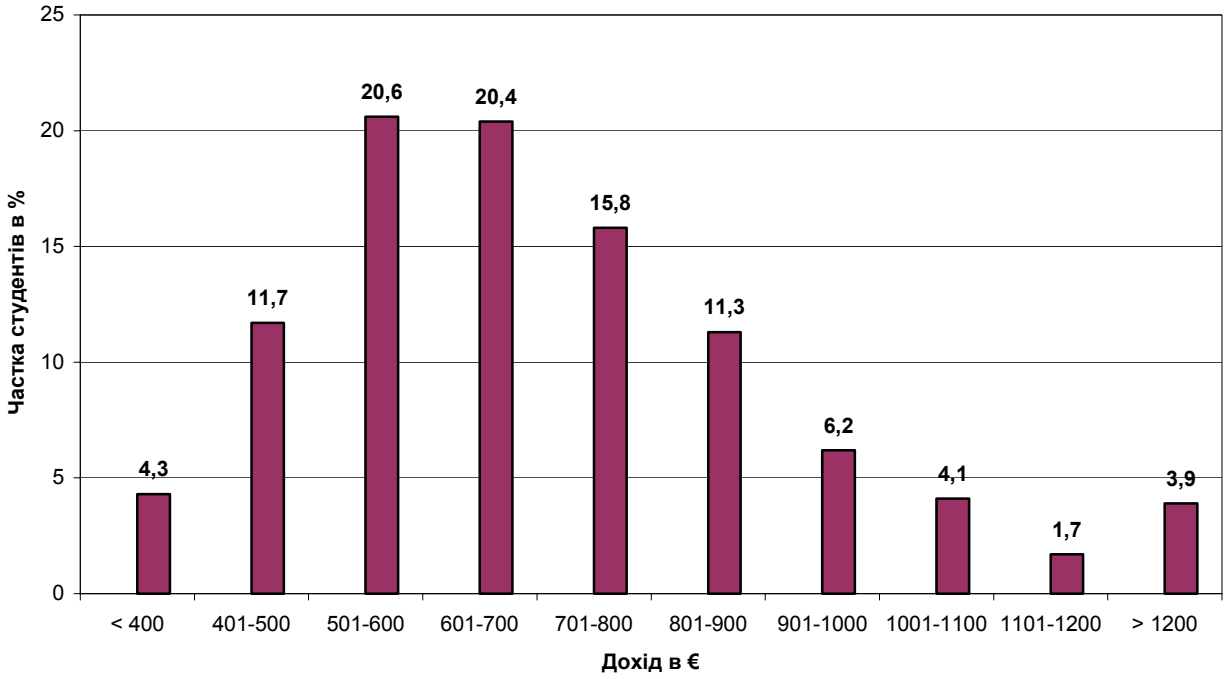
адміністративна робота разом з підтримкою талановитих студентів оплачується з коштів федерального уряду.
Нарешті, податкові органи залучені до процесу звернення за допомогою до системи ФЗСО, оскільки податкові декларації мають бути подані як заявником, так і його батьками. Уся сімейна допомога також координується податковими органами.

3.5. Загальна оцінка

Рівноправність доступу

В Німеччині, цільову групу для схем фінансової допомоги становлять діти з низьким соціальним статусом. Потенційні студенти мають декілька варіантів отримання фінансової допомоги з різних джерел. Вони можуть претендувати на індивідуальну стандартну підтримку (ФЗСО) та окремо на позику з особливими умовами (*Bildungskredit*). Оскільки допомога на дітей виплачується сім'ї аж до 27 років, існує також можливість отримати допомогу на сім'ю. Нарешті, не існує плати за навчання для студентів, які вчаться на звичайних умовах. Підсумовуючи це, можна сказати, що Німеччина пропонує багато можливостей для потенційних студентів, і вони ефективні в тому розумінні, що студенти з малозабезпечених соціальних верств не залишаються осторонь вищої освіти через фінансові причини.
Базова соціальна допомога для всіх жителів Німеччини підраховується на основі потреб. В 2002 р. необхідною сумою для забезпечення мінімального прожиткового рівня вважалась сума в 332 □. Ця сума не включає вартість житла та майже ідентична базовому рівню допомоги за схемою підтримки ФЗСО. Підтримка за схемою ФЗСО на оплату житла є низькою, вона має покривати вартість місця в студентських гуртожитках для більшості міст. Якщо батьки віддаватимуть платежі федеральної допомоги на дітей своїм студентам, вартість проживання можна буде сплатити.
Рисунок 2 демонструє розподіл фінансових джерел між студентами в 2000 р. 40% студентів отримують для своїх потреб доход у розмірі 500-700 □. Однак 4,3% все ще мають доход менший 400 □, що означає, що вони живуть на межі бідності. Але попри це, німецька система забезпечує високу рівноправність доступу (+).

Рисунок 2: Розподіл доходів в 2000 році (студентів за рівнем місячного доходу)

Джерело: Міністерство освіти ФРН (BMBF), 2001 р.

Стимулювання талановитих студентів

Взагалі, закінчення вищих класів середньої школи є єдиною передумовою для вступу до вищих навчальних закладів; не існує вступних іспитів чи тестування як додаткового критерію відбору. Німецька система дозволяє всім випускникам середньої школи розпочати навчання та приділяє мало уваги здібностям студента в процесі вступу. Однак, оскільки на талановитих студентів витрачається багато грошей протягом їх навчання через фундації, загальна оцінка стимулювання талановитих студентів є середньою (0).

Можливість нецільового використання

В системі існує декілька можливостей нецільового використання. Земля Північний Рейн-Вестфалія нещодавно ініціювала перевірку підстав отримання допомоги за схемою ФЗСО студентами, які вже її отримали. За отриманою оцінкою 30% з них отримали або занадто багато, або взагалі не мали підстав не отримання підтримки від ФЗСО. Це є чіткою ознакою низької ефективності системи (–).

Управління

Регуляторне середовище є досить складним. Тільки закон ФЗСО складається з 66 статей та декількох додаткових постанов. Оскільки існує велика кількість винятків, явно визначених в законі, студенту стає важко підрахувати самому розмір своєї фінансової допомоги, і він як правило потребує консультацій. Розмір підтримки за схемою ФЗСО, що надається студенту, часто залежить від якості консультації, яка надається адміністративним органом ФЗСО, що є чіткою ознакою низької прозорості та слабкого управління.

До того ж, багато інших інституцій на федеральному та земельному рівнях також залучені в процес обробки заявок та розподіл фінансової підтримки студентам. Як результат, потенційна підтримка є загалом достатньою, але основні елементи підтримки є досить різноплановими. Тому, система управління в Німеччині є слабкою (–).

Ефективність видатків

Як згадано вище, існує багато інституцій з великою кількістю працівників, задіяних в системі фінансової підтримки студентів. Оскільки адміністрування покривається різними бюджетами, ніхто не підраховує загальні адміністративні видатки системи. Однак загальна вартість оцінюється як відносно висока. Беручи до уваги слабке управління та середню ефективність, економічна ефективність в німецькій системі може кваліфікуватись як така, що також знаходиться на низькому рівні (–).

Орієнтація на успішність

Основна підтримка надається студенту на базі його вступу до навчального закладу. Тривалість підтримки студента обмежується звичайною тривалістю навчання, передбаченою програмою. Тому існує стимул для завершення навчання протягом цього звичайного періоду. Але не робиться ніякої диверсифікації між студентами, які навчаються дуже добре та студентами, які отримують за низькі оцінки. Оскільки в багатьох випадках не існує оплати за навчання, студенти навіть з низькою успішністю можуть навчатись сім чи навіть більше років, не зазнаючи додаткових витрат, за винятком витрат на проживання. Це демонструє, що в системі існує низький рівень стимулів досягнення високих результатів та швидкого завершення вищої освіти (–).

4. СХЕМИ ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ СТУДЕНТАМ В НІДЕРЛАНДАХ

4.1. Вища освіта в Нідерландах – основні цифри та факти

В Нідерландах система фінансової підтримки студентів та структура університетів за останні 20 років реформувались двічі і зараз все ще знаходяться в перехідному стані. В 80-х кількість студентів значно збільшилась. В 1990-х рр.. різко зросла кількість студентів, що залишають навчальний заклад раніше, не отримавши диплом, а також кількість студентів, які перевищили стандартний термін навчання (BÄTZEL 2003, 269; OCENW 2003).

Вища освіта складається з двох різних видів закладів: університети, що покликані готувати науковців, та заклади вищої професійної освіти (*HBO: Hoger Beroepsonderwijs*). В 2002 р., в 65 закладах вищої освіти Нідерландів навчалось 475400 студентів. Близько двох-третіх з них навчались в закладах професійної освіти (307500 студентів. Тільки 167900 студентів навчалось в університетах країни (EURYDICE 2003). Кількість студентів в усіх типах вищих навчальних закладів зросла протягом останніх трьох років (див. таблицю 4).

Таблиця 4: Зміна кількості студентів в вищих навчальних закладах Нідерландів

Кількість студентів (в 1000)	1999/2000	2000/2001	2001/2002
Вища професійна освіта (HBO)	290,8	298,1	307,5
Університети	158,6	162,0	167,9
Сума	449,4	460,1	475,4

Джерело: EURYDICE 2003

Серед університетів 14 є державними та три приватними. Потрібно зазначити, що приватні університети отримують такий самий рівень фінансових ресурсів від уряду Нідерландів, як і державні, та оцінюються однаково (BÄTZEL 2003, 268).

Фінансування університетів здійснюється відповідно до стратегії однакового бюджету *(Globalhaushalt)* та регулюється Студентським Фінансовим Актом від 2000 р. (OCENW 2003). Фінансування залежить від кількості студентів, що склали всі предмети та отримали ступінь протягом визначеного періоду навчання. Заклади мають свободу вибору щодо використання коштів для покриття витрат на працівників, обладнання тощо. (EURYDICE 2003). Бюджет орієнтується на результат, і університети ретельно оцінюються для забезпечення дотримання ними стандарту. В цілому, вітається, коли навчальні заклади створюють кластери в своїх наукових темах для стимулювання економії на масштабах в наукових дослідженнях (BÄTZEL 2003, 268). Крім навчальних програм, що фінансуються з бюджету, університети можуть пропонувати створення інших навчальних програм та фінансувати їх шляхом плати за навчання. Університети також отримують бюджет для наукових проектів. Крім того, заклади конкурують між собою за наступне фінансування та намагаються отримати грошові кошти від третіх сторін (BÄTZEL 2003, 274).

4.2. Прийом на навчання та оплата навчання

Місця для навчання в закладах вищої освіти Нідерландів розподіляються централізовано. Незалежна організація IB Group отримує аплікації від потенційних студентів. На базі оцінок за середню освіту та відповідно до своїх вподобань, студенти розподіляються на вільні місця в усіх університетах та закладах вищої професійної освіти (IB-GROEP 2003).
Система фінансової допомоги студентам та оплати за навчання базується, з одного боку, на ідеї, що вища освіта спричиняє позитивні зовнішні впливи та є важливим фактором розподілу шансів між громадянами. З іншого боку, частина витрат може покриватись студентами. Плата за навчання є однаковою для кожного студента, що навчається за програмою вищої освіти. В 2002/03 році плата за навчання становила 1,396 за навчальний рік (1,304 в 2000/01 та 1,330 в 2001/02) (EURYDICE 2003). Заклади вищої освіти можуть встановлювати свою власну плату за навчання для тих студентів, хто вже перевищили стандартний термін навчання (BÄTZEL 2003, 275). Плата за навчання покриває приблизно 20 відсотків видатків закладів вищої освіти (EURYDICE 2003).

4.3. Фінансова підтримка студентів

Для фінансування плати за навчання та покриття затрат на проживання, у Нідерландах існує система фінансової допомоги та позик. Коли вона впроваджувалась, незалежність студентів від доходу своїх батьків та статусу наголошувались як особливість цієї системи. На сьогодні було введено деякі елементи залежності від доходу батьків через проблеми в фінансуванні системи. Підтримка складається з трьох компонентів, які описані в наступних пунктах.

4.3.1. Гранти за успішність

Усі студенти вищих навчальних закладів віком менше 34 років, які розпочали своє навчання у віці до 30 років, отримують базову допомогу, що не залежить від фінансового стану. Ця підтримка є неспецифічною індивідуальною грошовою підтримкою, яка, як правило, не залежить від фінансового стану батьків. В 2001 р. основна допомога складала 206 на місяць для студентів, що не живуть в помешканнях своїх батьків. Для студентів, що живуть разом зі своїми батьками, допомога була дещо меншою. Студенти можуть претендувати на додаткову підтримку в 214 на місяць, в залежності від доходу своїх батьків. Основна та додаткова підтримка розглядаються як позики, що мають бути повернені з відсотком. Але ця позика трансформується в грант, який не потрібно повертати, якщо студенту вдається здавати 50% свого стандартного навчального навантаження кожного року. Отже, ця підтримка називається "грантом, що залежить від успішності". Вона стимулює завершення навчання протягом розумного періоду часу (EURYDICE 2003).

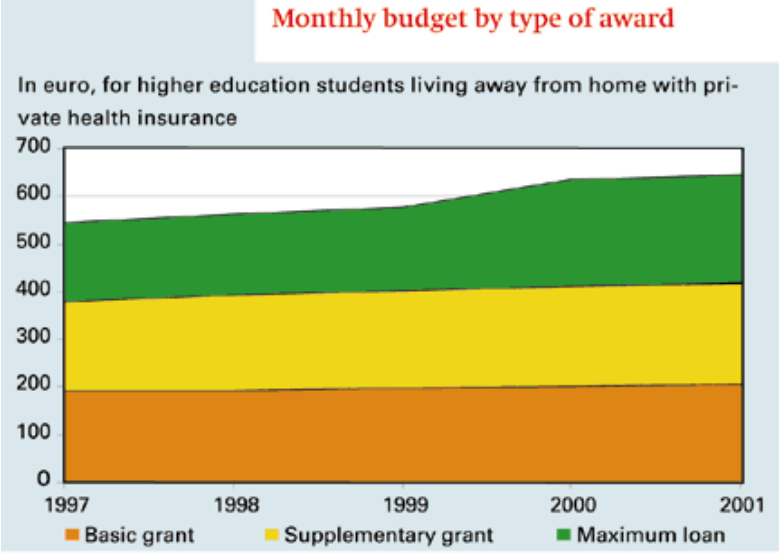
4.3.2. Студентські позики

Усі студенти можуть претендувати тільки на процентну позику розміром до 443 на місяць (ця сума є меншою для студентів, що живуть зі своїми батьками) (OCENW 2003). Такий тип підтримки також є неспецифічною індивідуальною грошовою підтримкою. Колишні студенти починають виплачувати назад позику найпізніше через два роки після закінчення вищої освіти. Повна сума позики має бути виплачена протягом 15 років. Після 15 років будь-яка сума боргу, що залишилась, скасовується. Виплати, що покривають відсотки позики, віднімаються з оподатковуваного доходу (EURYDICE 2003).
В 2001 р. 27 % студентів університетів та 16 % студентів, які здобувають вищу професійну освіту, позичали гроші в рамках схеми студентських позик, що є дзеркальним відбитком аплікаційного процесу, який адмініструється IB Group (OCENW 2003).

4.3.3. Безкоштовний громадський транспорт

Для студентів, що беруть участь в програмі студентського кредитування, існує також квиток на громадський транспорт на проїзд в усій країні (EURYDICE 2003). За своєю природою ця підтримка є специфічною, індивідуальною, в натуральному виразі. Студент не може використовувати весь час весь громадський транспорт, але він має обрати між різними пакетами. Наприклад, дехто має безкоштовний транспорт протягом вихідних, але не під час робочих днів, інші ж мають обмеження в використанні громадського транспорту на вихідні. Ціна на ці послуги кожного року обговорюється між урядом та транспортними компаніями. Ця сума відноситься до схеми підтримки, що залежить від успішності, яка означає, що як основна та додаткова підтримка вона перетворюється з позики в грант, якщо студент демонструє хорошу успішність в навчанні (OCENW 2003).

Рисунок 3: Максимальна місячна фінансова підтримка студента в Нідерландах та її складові частини (місячний бюджет за типом допомоги в євро, для студентів вузів, що живуть не вдома та мають приватне медичне страхування)

базовий грант додатковий грант максимальна позика
Джерело: OCENW 2003

4.4. Інституційна організація

Як спеціальний орган, в Нідерландах існує Група Управління Інформацією (*Informatie Beheer Groep*), яка займається процесом вступу, оплатою за навчання та студентськими позиками і її офіси знаходяться в місті Гронінген. Вона також займається іншими формами навчання та оплати, оскільки батьки платять також і за середню освіту (OCENW 2003). В майбутньому, кожна дитина отримуватиме в віці 3,5 персональний ідентифікаційний номер, що буде використовуватись в навчанні. Ідентифікаційний номер такого типу дозволятиме спростити відслідковування персональних успіхів в навчанні протягом декількох років, а також фінансову підтримку та позики під час навчання в вищих навчальних закладах. Освітній номер є таким самим, як і податковий номер чи номер соціального страхування. Окрім IB Group та університетів чи HBO ніякі інші інституції не залучаються до адміністрування схем фінансової підтримки. Для отримання додаткових грантів, студент має подавати копії свого та батьківських звітів про доходи, що кожного року надаються податковим органам.

4.5. Загальна оцінка

Рівність доступу

Цільова група системи фінансової підтримки Нідерландів формується зі студентів з поганим соціальним становищем. Система є частково універсальною. Кожен студент в Нідерландах може отримувати базовий грант незалежно від доходів батьків. Цей грант в розмірі 206 □ звичайно не є достатнім для покриття видатків на проживання, але він, принаймні, покриває плату за навчання та залишає приблизно 90 □ на місяць у розпорядження студента. Як і в Німеччині, соціальна допомога підраховується на базі кошика, що повинен забезпечувати основні потреби. Включаючи вартість житла, ця

сума сягає 524 □ на місяць. Студент, що має додатковий грант та студентську позику, отримує більше 600 □, що є достатнім для проживання вище прожиткового рівня без необхідності працювати та без грошей сім'ї. Після введення оплати за навчання кількість студентів не зменшилась.(+)

Заохочення талановитих студентів

Розподіл наявних місць для навчання проводиться централізовано. Гарні результати з середньої школи покращують можливість вступу до обраного університету. Однак не існує вступних іспитів чи додаткових критеріїв відбору. (0)

Можливість нецільового використання

Про нецільове використання системи відомо небагато. Але після запровадження освітнього ідентифікаційного номера – що є тим самим, що й податковий номер чи номер соціального страхування – нецільове використання буде легко виявлятись. Тому система фінансової підтримки в Нідерландах допускає низьку ймовірність нецільового використання (+).

Управління

Система є досить простою, а компоненти підтримки – базовий грант, додатковий грант та студентська позика – є досить чіткими. Було створено незалежну інституцію IB Group, яка адмініструє усі питання, що стосуються підтримки студентів. Оскільки не існує допомоги на дітей старше 18 років, та немає спеціальних податкових пільг, податкові органи не проводять додаткової роботи, пов'язаною з підтримкою студентів. IB Group прямо контролюється Міністерством Освіти і, можливість змінювати розмір та ліміти трьох типів підтримки, а також правила використання громадського транспорту, робить систему досить гнучкою та чутливою до змін. Управління в Нідерландській системі оцінюється як досить добре (+).

Ефективність видатків

Нідерландська система потребує досить великих бюджетних витрат. Частково це пояснюється тим, що базовий грант 206 □ виплачується кожному студенту. Решта типів підтримки також потребують фінансування. Таблиця 5 характеризує витрати за типами вищих навчальних закладів протягом декількох останніх років.

Таблиця 5: Загальні витрати на підтримку вищої освіти студентів

Загальні витрати на фінансування студентів та проїзні квітки в громадському транспорті за типом навчальних закладів (в млн.х □)	1999	2000	2001
Університети	390,3	463,9	492,7
Вища професійна освіта (HBO)	747,1	809,5	829,6

Джерело: (EURYDICE 2003).

Немає даних щодо адміністративних видатків, але оскільки існує незалежна інституція, що має фінансуватись, видатки на оплату працівників та обладнання є значними. Однак

вони не є такими високими, як у Німеччині. Загальна ефективність видатків оцінюється як посередня (0).

Орієнтація на успішність

В системі Нідерландів існує сильний стимул завершити навчання протягом стандартного терміну навчання. Це, головним чином, пояснюється грантом, який залежить від успішності. Якщо студент витрачає занадто багато часу на завершення вищої освіти, гранти перетворюються в позики. Крім цього, заклади вищої освіти мають право встановлювати вищу плату за навчання, якщо стандартний період навчання вже пройшов. З іншого боку, фактичні результати (завершення з відзнакою чи просто виконання мінімальних вимог) не відіграють значення. Система більшою мірою орієнтована на підтримку тих студентів, хто швидко навчається, а не тих, хто навчається відмінно. Загалом, орієнтація на успішність є посередньою (0).

5. СХЕМА ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ СТУДЕНТІВ В АВСТРАЛІЇ

5.1. Вища освіта в Австралії – основні цифри та факти

В 2000 році в Австралії налічувалось 47 закладів вищої освіти, де навчалось 695500 студентів (DEST 2003). З них 40 - це університети, тоді як решта – спеціалізовані школи, такі як академії мистецтв чи військові академії. Крім того, існує близько 100 приватних закладів вищої освіти, акредитованих федеральним урядом чи урядами штатів. Громадські інститути та уряд щороку ведуть переговори щодо бюджету та кількості студентів, що мають підготувати заклади освіти. Уряд відіграє роль клієнта університетів і платить за послуги у сфері освіти. Крім того, університети намагаються залучати додаткові фонди на наукові дослідження. Університети можуть запропонувати додаткові місця для студентів та встановлювати вищу, від стандартної оплату навчання. Усі вищі навчальні заклади є досить автономними в своїх бюджетних рішеннях. В 1997 році тільки 54 відсотки бюджету громадських вищих навчальних закладів фінансувалось урядом (BÄTZEL 2003, 252). Приватні заклади вищої освіти існують незалежно від федерального бюджету чи бюджетів штатів, але їх стандарти якості контролюються державними службами.

5.2. Прийом на навчання та оплата навчання

Потенційні студенти звертаються із заявами на отримання місця для навчання до Центрів прийому Третього рівня. Розподіл визначається вподобаннями студентів, але, врешті-решт, в університети самі приймають рішення щодо зарахування. Відповідно до спеціальної процедури багато закладів покладаються на результати спеціальних тестів (*Special Tertiary Admission Test; STAT*), що спеціально розроблені для вступу до університету та проводяться незалежними агенціями.[5] До 1989 р. вища освіта в Австралії була безкоштовною (STURN 1999, 50). Після запровадження Схеми внесків на вищу освіту (HECS - *Higher Education Contribution Scheme*) студенти мають вносити плату за навчання. Спочатку існувала стандартна плата за навчання в сумі 2442 австралійських доларів для всіх австралійських студентів. В 1997 році ця схема змінилась на систему диференційованої плати за навчання для різних спеціальностей, відображаючи відмінність в майбутніх потенційних доходах. Студенти медичних та

[5] Цей тест подібний до тесту GMAT в США.

юридичних закладів повинні платити найвищу плату за навчання (6136 австралійських доларів на рік в 2003 р.; приблизно 3610 □). Студенти, які вивчають природничі науки, бізнес адміністрування, економіку та технічні науки, платять менше (5242 австралійських доларів в 2003 р.; приблизно 3084 □) і студенти, що вивчають гуманітарні науки, соціологію та педагогіку платять найменшу суму (3680 австрійських доларів в 2003 р.; приблизно 2165 □) (DEST 2003). Студенти, що займаються неповний день, платять менше, в залежності від кількості обраних предметів.

5.3. Фінансова підтримка

5.3.1. HECS Позики на оплату навчання

Загалом, оплата за навчання має вноситись студентами безпосередньо на рахунок вищих навчальних закладів. Студенти, що оплачують навчання зі своїх власних ресурсів, на початку року отримують знижку в 25%. Ті, що не можуть дозволити собі оплату, можуть звертатись за підтримкою до системи HECS, *Higher Education Contribution Scheme (Схема внесків на вищу освіту*). В такому випадку, спеціальний фонд, що контролюється урядом, покриває оплату за навчання. Оскільки гроші прямо перераховуються вищому навчальному закладу, ця підтримка може бути визначена, як специфічна індивідуальна підтримка в натуральному виразі. Вона надається як позика, що має бути виплачена студентом після отримання диплома чи припинення навчання. Схема повернення позики називається "схема відкладених платежів" (deferred payment scheme) та пов'язана з (минулими) доходами студента. Існує 6 класів доходу, які мають різні плани повернення позики на оплату навчання. Якщо колишні студенти отримують доход нижче мінімуму, вони не мають обов'язків виплат взагалі (24365 австралійських доларів в 2003 р.; 14332 □). Але як тільки вони перетинають цю лінію, частка з їх доходів безпосередьо відраховується податковим органом. Ця частка з'являється як додатковий податок, зростає прогресивно та сягає від 3 до 6 відсотків. Люди можуть вирішити платити більше і отримати знижку боргу до 15 відсотків. Позики не вимагають оплати відсотків, але корегуються на рівень інфляції. Якщо студент помирає до повної виплати свого боргу, решта виплачується з його майна. Якщо воно не покриває борг, батьки чи родичі не повинні виплачувати решту, вона виплачується федеральним урядом (BÄTZEL 2003, 255). До системи HECS мають доступ тільки студенти, зареєстровані австралійським податковим органом. Отже іноземці не можуть претендувати на позику HECS та повинні повністю сплачувати вартість навчання.[6]

5.3.2. Допомога молоді

Допомога молоді є частиною загальної соціальної політики в Австралії. ЇЇ було розроблено для підтримки молодих людей у віці до 25 років, що вже не живуть зі своїми батьками та мають фінансові труднощі з тих чи інших причин.[7] На допомогу для молоді можуть претендувати не тільки студенти, але й безробітні, непрацездатні, сироти чи інші малозабезпечені. Вони можуть отримувати від 160 до 406 австралійських доларів кожні півмісяця, в залежності від свого статусу (живуть в своєму домі чи далеко від нього, чи мають дітей тощо) (DEST 2003). Ця підтримка не

[6] Існують спеціальні правила для громадян Нової Зеландії. За деякими умовами вони мають доступ до HECS.

[7] Студенти можуть розглядатись як незалежні від своїх батьків, якщо вони одружені, в них є діти, вони пропрацювали 18 місяців повний робочий день або два роки неповний робочий день, або вони прожили, принаймні, один рік разом. (BÄTZEL 2003, 256).

підлягає поверненню та може розглядатись як неспецифічна індивідуальна грошова підтримка.

5.3.3. Програма Австаді (Austudy)

Якщо вік студентів сягає 25 і більше років, вони не можуть претендувати на допомогу для молоді, але вони можуть отримувати так звану підтримку Австаді (Austudy). Ця підтримка, як і допомога молоді, не підлягає поверненню та може сягати до 406 австралійських доларів кожні два тижня. Таку підтримку можна отримувати до шести місяців після завершення стандартного періоду навчальної програми (CENTRELINK 2003). Це також є неспецифічною індивідуальною грошовою підтримкою.

5.3.4. Стипендії

Окрім вищезгаданої підтримки, студенти можуть претендувати на стипендії. Міністерство Освіти надає стипендії студентам з сільської місцевості з низьким доходом та корінним австралійцям для покриття їх затрат на проживання та житло. Більшість інших стипендій надаються приватними інституціями, такими як фундації, федерації, компанії чи асоціації на базі академічних досягнень, політичної чи соціальної активності чи з інших причин. Ця неспецифічна індивідуальна грошова підтримка надається незалежно від державних джерел. В деяких випадках університети напряму надають стипендії талановитим або малозабезпеченим особам.

5.3.5. Приватні студентські позики

Декілька приватних банків пропонують студентам позики за спеціальними умовами. Ці позики надаються самими банками та відповідають стандартній процедурі надання позик без будь-якого впливу чи гарантій держави.

5.4. Інституційна організація

Інституціями, що підраховують та збирають гроші, є навчальні заклади та австралійський податковий орган. Навчальні заклади та університети надають інформацію про розмір плати за навчання до податкового органу. Тут збирається інформація та порівнюється з доходом колишнього студента. В залежності від цього доходу, податковий орган розраховує величину зменшення боргу та збирає його безпосередньо як додатковий податок на доходи (STURN 1999, 55). Гроші, зібрані податковими органами, перераховуються до фонду HECS, який контролюється центральним урядом. Кредитний ризик позик HECS є досить низьким. Дослідження за 1995 рік прогнозувало, що 96 відсотків чоловіків та 77 відсотків жінок виплатять повернуть позику до досягнення ними пенсійного віку 65 років.
Допомога молоді та підтримка Австаді управляється Центрлінком (Centrelink), інституцією, що не була спеціально створена для цих цілей, але яка існує як частина інфраструктури соціальної політики в країні.
Система має багато інституційних вимог. Зв'язок між навчальними закладами, університетами, та податковими органами повинен працювати без збоїв. Можливість створювати подібну систему залежить від ефективності механізмів збору податків.

5.5. Загальна оцінка

Рівність доступу

Австралійський досвід свідчить, що впровадження оплати за навчання не обов'язково призводить до негативного впливу на залучення до вищої освіти. Під час обговорення реформ, дехто очікував зменшення кількості студентів, що навчатимуться в університетах після введення плати за навчання та що менш заможні студенти залишатимуться осторонь університетів. Обидва прогнози не справдилися. Навіть після того, як оплата за навчання сильно зросла в 1997 році, кількість студентів повільно зростала (див. таблицю 6). Після впровадження оплати за навчання частка студентів з менш заможних сімей не зменшилась. Проведене в 1996 році дослідження показало, що плата за навчання є тільки 13-ю з 17 причин чому молоді люди не обирають університетську освіту. Негативний вплив спостерігається тільки на дітей з бідних сімей в сільській місцевості та студентів, які мають власних дітей (BÄTZEL 2003, 260).

Таблиця 6: Охоплення населення університетською освітою в 1985-1997 рр. (кількість студентів як відсоток загального населення відповідної вікової групи)

Вік	**1985**	**1990**	**1995**	**1996**	**1997**
18	14,7	19,7	22,2	23,3	23,6
19	15,5	20,6	23,8	24,8	25,8
20-24	9,1	11,0	13,6	14,3	15,0

Джерело: BÄTZEL 2003, 259

Система HECS покриває тільки оплату за навчання. Фінансова підтримка соціально незахищених осіб проводиться в рамках Допомоги молоді та програми Аустаді. Мінімальний рівень підтримки становить 160 австралійських доларів за півмісяця (80 австралійських доларів на тиждень) і є далеким від покриття усіх основних потреб. Австралійське Бюро Статистики оцінює суму, що необхідна для проживання на мінімальному рівні забезпечення у розмірі приблизно 360 австралійських доларів за два тижні (180 австралійських доларів на тиждень). Максимальний рівень фінансової підтримки, що згадується в цьому розділі не на багато перевищує цей рівень.
Можна чітко сказати, що цільовою групою системи є не найбільш талановиті студенти а фінансово малозабезпечені студенти. Оскільки частка залучення груп населення з бідним соціальним становищем не є особливо низькою, загальна ефективність системи оцінюється як посередня (0).

Заохочування талановитих студентів

Доступ до закладів вищої освіти базується на успішності навчання у середніх навчальних закладах та на результатах складання тесту STAT. Тому в системі існують високі стандарти відбору і система надає перевагу талановитим студентам. (+)

Можливість нецільового використання

Можливість нецільового використання є досить низькою. При зверненні до програми кредитування HECS, студентський борг реєструється податковим органом. Поки він чи

вона не залишили країну або продовжують звітувати про низькі доходи, процедуру виплати не можна уникнути. Оскільки вважається, що австралійські податкові органи працюють досить ефективно, можливість нецільового використання є досить низькою. (+)

Управління

Правове середовище є досить чітким. Австралійська система управляється навіть без додаткової інституції. Вона спирається на існуючі інституції (податкові органи та Центрлінк), які виконують необхідні завдання, та на функціональний зв'язок між вищими навчальними закладами та податковими органами. Для фінансування позик HECS створено фонд, що контролюється федеральним урядом. Система повернення позики через податкові органи показала себе ефективною, тому що очікується, що притік виплат від колишніх студентів майже покриватиме витрати HECS на позики студентам, які ще навчаються. Управління системою оцінюється як добре (+).

Ефективність видатків

Адміністративні витрати у випадку Австралії контролюються. Податкові офіси оцінюють додаткову вартість на адміністрацію HECS приблизно 5,5 млн. австралійських доларів на рік. Це становить приблизно 1 відсоток усього обсягу системи HECS та свідчить про досить низькі адміністративні витрати. Загальний об'єм фінансової допомоги є низьким, якщо порівнювати з Німеччиною та Нідерландами. Однак, оскільки ефективність все ще оцінюється як середня, ефективність видатків системи є високою (+).

Орієнтація на успішність

Фінансова допомога в рамках Допомоги молоді не пов'язана з успішністю студентів. Програма Австаді також не бере до уваги оцінки за навчання, але вона пов'язана зі стандартним періодом навчання. Окрім зменшення плати за навчання та стипендій, що надаються самими університетами, не існує механізму, що бере до уваги на успішність студентів. Тому орієнтація на успішність в австралійській системі є посередньою (0).

6. СХЕМА ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ В ЕСТОНІЇ

6.1. Вища освіта в Естонії – основні цифри та факти

Після здобуття Естонією незалежності в 1991 році, система освіти країни зазнала масштабних змін. За радянських часі, Естонія мала 6 закладів вищої освіти, в яких навчалось приблизно 20000 чоловік. На сьогодні в 50 закладах вищої освіти навчається 60000 студентів, приблизно 39% населення у віці 20 років здобувають вищу освіту (ESA 2002). Таблиця 7 демонструє швидкі зміни в цих показниках з 1996 по 2001 роки. Кількість студентів, головним чином, зросла за рахунок прикладної вищої освіти в державних та приватних професійних навчальних закладах (ESA 2003a). Високий попит на вищу освіту також задовольняється новими приватними університетами. В 2001/2002 академічному році 20,6% від загальної кількості студентів навчались в приватних вищих навчальних закладах.

Таблиця 7: Кількість студентів та вищих навчальних закладів в Естонії, 1993 – 2002 рр.

Академічний рік	Загальна кількість студентів	Студенти в приватних закладах	Загальна кількість вищих навчальних закладів	Державні університети	Приватні університети	Державні вищі школи	Приватні вищі школи	Вищі професійні школи
1996/97	30072	5838	32	6	1	8	12	5
1997/98	34542	7818	35	6	4	8	13	4
1998/99	40621	10478	37	6	5	9	13	4
1999/00	49574	12397	41	6	8	8	11	8
2000/01	56437	12963	47	6	9	8	12	12
2001/02	60409	12470	52	6	10	7	10	18

Джерело: Естонське статистичне відомство (2002 та 2003a)

Університетський Акт від 1995 року надає університетам досить автономний статус. Вони самі приймають рішення щодо вакансій працівників та набору студентів.

6.2. Прийом на навчання та оплата навчання

Прийом на навчання до університету чи вищої школи, як правило, базується на результатах вступних іспитів. Студенти мають отримати повну середню освіту та продемонструвати здатність впоратись з вимогами обраної програми навчання. Кількість студентів, що зараховуються без оплати навчання, оголошується заздалегідь Міністерством Освіти. Тільки найкращі студенти відповідно до вступних іспитів отримують таке право. В 2001/02 академічному році конкурс, в середньому, складав 2,46 абітурієнта на одне місце, в державних університетах – 4,13 абітурієнтів на одну вакансію (ESA 2002). Решта претендентів також можуть бути зараховані, але вони повинні будуть вносити плату за навчання. Безкоштовні місця в державних навчальних закладах оплачуються національним Міністерством Освіти. В 2002 р., 47% студентів усіх вищих навчальних закладів вносили плату за навчання у розмірі від 3000 до 50000 естонських крон на рік. В державних університетах та вищих школах плату за навчання вносило 37% студентів (ESA 2003a).

6.3. Фінансова підтримка студентів

6.3.1. Студентські позики

Естонія ввела програму студентських позик в 1998 році. Студенти, що навчаються в вищих навчальних закладах, визнаних Міністерством Освіти, можуть отримати позику від двох обраних комерційних банків (*Hansapank* та *Eesti Ühispank*). Кожного року центральний уряд встановлює максимум річної студентської позики. В 1998-2002 роках вища межа сягала 15000 EEK (приблизно 959 □) і збільшилась в 2003 р. до 17000 EEK (приблизно 1086 □). Студенти повинні звертатись за позикою щорічно безпосередньо до одного з двох комерційних банків, які є партнерами уряду в цій програмі. Позика надається тільки на час стандартного періоду навчання, що становить зазвичай від 3 до 6 років в залежності від навчальної програми, на якій студент навчається. Виплачується фіксована відсоткова ставка 5% річних, причому виплати повинні розпочатись не

пізніше 12 місяців після закінчення навчання (випуску чи припинення навчання). Максимальний період повернення виплат вдвічі перевищує термін навчання студента. Під час укладання контракту, потрібно називати гаранта, який постійно проживає в Естонії та має стабільний доход протягом принаймні трьох місяців до початку надання позики. Як правило, батьки виступають гарантами дітей. Банк може передавати борг за неповернені позики уряду тільки в тому випадку, якщо виплата не може бути стягнена з гаранта. В 2002 році для того, щоб тримати кількість неповернених позик на низькому рівні, естонський уряд почав оприлюднювати список осіб, які не повернули свої студентські позики.

6.3.2. Допомога на оренду житла

Студенти можуть звертатись до місцевих органів влади за допомогою на оренду житла. Якщо студент має річний доход, менший 1000 EEK (приблизно 64 □), 60% вартості оренди може бути повернено місцевою громадою. Однак існує верхня межа оренди за квадратний метр та максимальний розмір кімнати, на які особа може отримати допомогу, крім того претендент повинен особисто з'явитись та принести документи про оплату оренди. Така підтримка надається не тільки студентам, але й багатьом іншим соціальним групам, таким як пенсіонери та безробітні.

6.3.3. Інші джерела

Крім студентських позик та допомоги на оренду, навряд чи існують інші державні джерела фінансування навчання. Деякі факультети надають додаткові стипендії студентам-відмінникам, що фінансуються місцевими органами влади. Однак їх кількість є досить низькою, приблизно тільки 10% студентів, що навчаються, безкоштовно отримують ці додаткові стипендії. Деякі стипендії надаються фундаціями чи приватними компаніями. Приватні джерела доходу від роботи, батьків чи інших членів сім'ї є набагато важливими для фінансування навчання. В 2002 році приблизно 60% студентів окрім навчання ще й працювало. Деякі комерційні банки пропонують спеціальні позики для покриття плати за навчання, але ці позики є суто приватними угодами та не отримують державної підтримки.

6.3.4. Новий закон підтримки студентів

В серпні 2003 р. було прийнято новий закон про студентські позики. Він надає 30% кращих студентів кожної навчальної програми грант в розмірі 800 естонських крон на місяць. Відбір базується суто на оцінках, і кожен рік розподіл переглядається. Жоден студент не може претендувати на довгостроковий грант. Хоча закон було прийнято нещодавно, публічні обговорення з цього питання ще не закінчились, і найближчим часом очікується декілька змін в системі.

6.4. Інституційна організація

В естонській системі задіяно всього декілька інституцій. Уряд напряму щороку обговорює з вищими навчальними закладами витрати на студентів, що навчаються безкоштовно. Студентські позики здійснюються комерційними банками, які мають спеціальні домовленості з урядом. На сьогодні не створено жодної інституції, яка б адмініструвала фінансову допомогу студентам. В контексті нового закону з'являються нові адміністративні витрати. Ці витрати нестимуть вищі навчальні заклади, однак зараз ведуться переговори з урядом щодо пошуку засобів компенсації цих витрат.

Допомога на оренду залучає органи місцевого врядування та податкові органи в підтвердженні доходів студента. Однак, оскільки допомога на оренду не є суто студентською, ці служби існують як частина загальної системи соціального захисту.

6.5. Загальна оцінка

Рівність доступу

Для покриття витрат на проживання, всі студенти мають доступ до студентських позик з порівняно низькою відсотковою ставкою, однак не існує безвідсоткової допомоги. До недавнього часу, не існувало також і державних грантів. Студенти з бідним соціальним становищем можуть мати труднощі в забезпеченні прийнятного рівня існування. Необхідна сума для забезпечення мінімального рівня проживання оцінювалась в 2002 році на рівні 1389 EEK на місяць (приблизно 89 □) (ESA 2003b). Максимально можлива річна позика в сумі 15000 EEK (17000 EEK в 2003 р.) є дещо меншою життєвого рівня (трохи вищою в 2003 р.; на момент впровадження цього закону, максимум був трохи вищим рівня проживання). Тільки в комбінації з допомогою на оренду, малозабезпечені студенти можуть забезпечити свої основні потреби. Не зважаючи на ці обмеження, кількість студентів за останні шість років подвоїлась. Однак естонська система є слабкою в забезпеченні рівності доступу. (–)

Заохочування талановитих студентів

На відміну від інших систем, описаних в даній праці, естонська система особливо направлена на найбільш талановитих студентів. Для забезпечення доступу до безкоштовного навчання, студенти мають бути найкращими під час вступних іспитів та демонструвати відмінні результати в навчанні, щоб утримувати своє звільнення від внесення плати за навчання. Існують сильні переваги для талановитих студентів. (+)

Можливість нецільового використання

В естонській системі студенти отримують малу допомогу. Більшість цієї допомоги надається у вигляді позик комерційних банків. Ці позики базуються на стандартних умовах, як і інші банківські позики. Повинні бути названі гаранти, що забезпечуватимуть повернення виплат у випадку неспроможності виплати позики. В цілому, можливість нецільового використання оцінюється як низька. (+)

Управління

Як згадується в частині 6.4 до схеми фінансової підтримки студентів залучено всього декілька інституцій. Не існує додаткової адміністративної інституції, замість того система спирається на обрані комерційні банки, які надають студентам позики в рамках програми позик. Максимальний рівень позик може бути легко зміненим, і кооперація з банками демонструє свою спроможність. Крім того, законодавче середовище є досить чітким, дозволяючи ефективну систему управління (+).

Ефективність видатків

Через низьку інституційну залученість, яку проілюстровано вище, адміністративні видатки є низькими. Рівень допомоги студентам також є низьким. Оскільки система виконує свої основні цілі в плані ефективності і загальні витрати її функціонування є

низькими, ефективність видатків в схемі фінансової підтримки в Естонії вважається високою (+).

Орієнтація на успішність

Основний інструмент естонської системи – програма студентських позик – є доступною для всіх студентів. Однак ці позики не покривають витрати на оплату навчання. Існує сильний стимул отримати звільнення від оплати навчання шляхом демонстрації гарних результатів на вступних іспитах та під час навчання. Реформи у серпні 2003 року ввели додаткові гранти для покращення фінансового стану студентів. І знову, нові правила підтримують найбільш талановитих та успішних студентів. Тому естонська система суттєво орієнтується на успішність (+).

7. ВИСНОВКИ ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

7.1. Висновки

Схеми фінансової підтримки, що описані в даній роботі, значно відрізняються між собою. Серед відібраних країн, Німеччина є єдиною, система підтримки студентів якої, не зазнала суттєвих змін протягом останніх десяти років. Австрія, Нідерланди та Естонія провели реформи протягом 1990-х рр.. Як результат, вони функціонують краще, ніж німецька система, що за декількома критеріями оцінюється як неадекватна. Німецька система чітко зорієнтована на забезпечення рівності доступу, високий рівень правового та інституційного середовища, покликані забезпечувати цю ціль. Нідерланди є прикладом, коли країна ефективно поєднує рівність доступу зі стимулами для ефективного навчання. Системи Австралії та Естонії відрізняються від Німеччини та Нідерландів. Вони не стільки наголошують на рівності доступу, скільки реалізовують ідею підтримки найбільш талановитих осіб. Естонія надзвичайно орієнтована на успішність. Обидві система є цікавими також через те, що вони спираються на існуючі інституції (податкові органи та комерційні банки), а не передбачають створення нових інституцій (відповідно IB Group та офіси ФЗСО). Таким чином, вони досягають високої ефективності витрат. Таблиця 8 підсумовує оцінки схем фінансової підтримки для обраних країн, зроблених в попередніх розділах.

Таблиця 8: Дієвість схем фінансової підтримки студентів відповідно до різних критеріїв

	Рівність доступу	Заохочування талановитих	Можливість нецільового використання	Управління	Ефективність витрат	Орієнтація на успішність
Німеччина	+	0	–	–	–	–
Нідерланди	+	0	+	+	0	0
Австралія	0	+	+	+	+	0
Естонія	–	+	+	+	+	+

7.2. Уроки для України

Декілька аспектів цього аналізу є цікавими для інших країн, таких як Україна, що планують реформувати свої схеми фінансової підтримки студентів. Перш за все, потрібно прояснити пріоритети у схемі підтримки. Чи має бути система направлена на соціально незахищених осіб, чи вона має головним чином підтримувати найбільш талановитих молодих людей в країні?

Якщо соціальна рівність доступу є найважливішою, Німеччина та Нідерланди можуть розглядатись як приклади. Обидві системи надають людям з низьким соціальним статусом гарні можливості фінансування свого навчання шляхом державних грантів та позик. Обидві ці системи потребують високих витрат, як для фінансування підтримки студентів, так і для адміністративних витрат, пов'язаних з функціонуванням системи. У Німеччині, складність правового та інституційного середовища призводять також і до низької ефективності видатків. Нідерланди є кращим прикладом того, як чітка побудова схеми підтримки та централізована адміністрація допомагають уникнути низької ефективності. Використовуючи "грант, що залежить від успішності", система Нідерландів також встановлює позитивні стимули для швидкого завершення навчання. Досвід країни показує, що введення оплати за навчання не обов'язково зменшує участь в навчанні та не обов'язково виключає молодих людей з поганим матеріальним становищем з вищої освіти. Австралія також має подібний досвід в цьому плані.

Якщо, з іншого боку, в реформуванні своєї системи країна вважає стимулювання талановитих студентів більш важливим, ніж рівність доступу, потрібно детально вивчити досвід Австралії та Естонії. Обидві країни, окрім оцінок середньої школи, ввели вступні іспити та тести як "фільтри" для відбору талановитих студентів. У випадку Естонії, критерій успішності є також сильним під час періоду навчання. Це може бути перевагою при спробі включення комерційних банків до системи студентських позик на проживання та на внесення плати за навчання. Поки системи відбору та оцінки є ефективними, банки можуть бути впевнені, що студенти мають хороші шанси на ринку праці після завершення навчання. Тому банки можуть бути зацікавлені в виконанні деяких адміністративних завдань в обмін на можливість отримати високоосвічених людей в якості клієнтів. Естонія та Австралія побудували системи, що не потребують додаткових офісів та інституцій для адміністрування програм фінансової допомоги студентам, що є досить ефективним з точки зору витрат.

При реформуванні схеми фінансової підтримки студентів країна повинна визначитись в її пріоритетах. Звичайно, змішана система, що прагне як забезпечення рівності доступу, так і стимулювання найбільш талановитих студентів, є також можливою, однак існує небезпека, що вона може стати занадто складною за своєю структурою (див. випадок Німеччини), а також занадто витратною. Тому краще зробити чіткий вибір пріоритетів.

Чи існують якісь специфічні проблеми, що ускладнюють ведення однієї з наведених в даній роботі систем? Деякі з них ми обговоримо в наступних пунктах.

- **Недостатність бюджетних коштів** – Оскільки Україна є країною з низькими доходами, існує гостра нестача фінансових ресурсів. Схеми фінансової підтримки для допомоги студентам не повинні бути занадто витратними. Системи Німеччини та Нідерландів вимагають більших бюджетів, аніж інші системи і тому навряд чи можуть бути застосовані в Україні.

- **Слабке функціонування інституцій та корупція** – Відомо, що прозорість державних, а також приватних інституцій в Україні є низькою, і корупція становить проблему для країни. Для запобігання труднощам в довгостроковому періоді, кількість інституцій, залучених в систему, має бути обмеженою. Децентралізована структура призведе до слабкого управління та низької прозорості. Австралія, Нідерланди та Естонія є гарними прикладами ефективного управління. З іншого боку, вимоги кооперації між різними інституціями також мають бути незначними. Австралійська система надзвичайно залежна від ефективності податкових органів. Оскільки збір податків є в Україні значною проблемою, австралійська система в цьому випадку не зможе працювати. Знову таки, Естонія в цьому відношенні є дуже цікавою, оскільки залучення податкових органів є низьким.

- **Довгострокове планування** – Схеми, що базуються на позиках, вимагають довгострокового планування. Тому законодавче та інституційне середовище мають бути стабільними та реалістично оцінювати ризики дефолту. Якщо ризики є досить високими, то можливо, що ані студенти, ані банки, ані інші інституції, що надають позики не будуть приймати умови таких позик. Тому очікується, що програми кредитування в Україні не працюватимуть, і має бути обрана система грантів та допомоги.
  З іншого боку, якщо є віра в хороші економічні результати в довгостроковому періоді, можна очікувати, що молоді люди не матимуть сильних заперечень проти позик. Особливо в перехідних економіках, де потенціал надолужування відставання від світових стандартів є досить високим, доходи людини можуть дуже стрімко зрости протягом десяти років. Якщо очікується такий розвиток, вища освіта є хорошою інвестицією, і навіть приватні комерційні банки можуть бути легко переконані в дієвості програми кредитування.

- **Низький рівень розвитку банківського сектору** – Системи, що описані в даній праці, найкраще працюють за умови, що студенти мають свої банківські рахунки. Функціонування банківського сектору є передумовою введення розвинених схем фінансової підтримки. Існують сумніви щодо того, чи відповідає сучасний український банківський сектор цим вимогам. Також в контексті реформи фінансової допомоги студентам потрібно вживати заходи щодо подальшого розвитку банківської системи.

Ми не торкнулись ще одного дуже важливого аспекту. Оцінка якості вищих навчальних закладів відіграє визначну роль в усіх системах. В цій роботі, ми неявно припустили, що всі студенти вищих навчальних закладів отримують гарну освіту. Витрачання грошей студентів на навчання в закладах, що не відповідають навіть мінімальним стандартам якості, є марною тратою грошей. Школи, що пропонують низьку якість освіти за високу плату за навчання, не повинні отримувати зиск від державних субсидій через схеми фінансової підтримки, які відшкодовують чи оплачують плату за навчання. Такого виду нецільового використання слід уникати шляхом оцінки якості навчальних закладів. Доступ до фінансової допомоги від уряду повинен обмежуватись тільки студентами, що навчаються в дійсно акредитованих школах та університетах, чия якість має контролюватись незалежною агенцією.

К.Ш., жовтень 2003 р.

Бібліографія

BÄTZEL, MARTINA (2003). Studienfinanzierung im Sozialstaat, Duncker und Humblot, Berlin.

BMBF (2001). Die wirtschaftliche und soziale Lage der Studierenden in der Bundesrepublik Deutschland 2000; 16. Sozialerhebung des Deutschen Studentenwerkes durchgeführt von HIS Hochschul-Informations-System; Bonn.

BMBF (2002). Ausbildungsförderung BAFöG, Bildungskredit und Stipendien; Bundesministerium für Bildung und Forschung; Juli 2002.

BMBF (2003).

CENTRELINK (2003). Information about Centrelink Information about Austudy and Youth Allowance, http://www.centrelink.gov.au, checked: 10.10.2003.

DEST (2000). Higher Education students time series tables, Department of Education, Training and Yoth affairs, Australia, URL: http://www.dest.gov.au/highered/statistics/timeseries/timeseries00.pdf, checked: 30.9.2003.

DEST (2003). Higher Education Contribution Scheme (HECS) Home Page, Department of Education, Science and Training, Australia, URL: http://www.hecs.gov.au, checked: 22.9.2003.

ESA (2002). The number of students has doubled; Estonian Statistical Office; Higher Education 2001/2002; http://www.stat.ee/index.aw/section=27393; checked: 1.10.2003.

ESA (2003a). The increase in the number of students shows a declining trend; Estonian Statistical Office; Higher education 2002/2003; http://www.stat.ee/index.aw/section=71738; checked: 1.10.2003.

ESA (2003b): The income per household member increased more than the expenditure; Household Income and Expenditure 2002; http://www.stat.ee/index.aw/section=73408; checked: 1.10.2003.

EURYDICE (2003). The Education System in the Netherlands (2001/2002), The Information Database on Education Systems in Europe, URL: http://www.eurydice.org/Eurybase/Application/frameset.asp?country=NL&language=EN, checked: 22.9.2003.

IB-GROEP (2003). Information about the IB-Group, Informatie Beheer Groep Groningen, http://www.ib-groep.nl, checked: 10.10.2003.

NUFFIC (2003). Higher Education in the Netherlands: the system, degrees and diplomas, Factsheed; Netherlands organization for international cooperation in higher education (Nuffic), URL: http://www.nuffic.nl/pdf/service/factsh/henl-system.pdf, checked: 22.9.2003

OCENW (2003). Facts and Figures 2003, Education: University Education: System and Funding; and: Student Finance, Ministry of Education, Culture and Science in the Netherlands, URL: http://www.minocw.nl/english/figures2003/092.html and http://www.minocw.nl/english/education/higher.html, checked: 22.9.2003

SPIEGEL (2003). BAFöG Missbrauch – Etliche Kleinsparer müssen zittern; Article in SPIEGEL-ONLINE on 16.8.2003;

URL: http://www.spiegel.de/unispiegel/geld/0,1518,261489,00.html; checked on 15.10.2003.

STATISTISCHES BUNDESAMT (2001). Hochschulstandort Deutschland. downloaded from http://www.destatis.de/presse/deutsch/pk/2001/hochschul_2001b.htm on 12.9.2003.

STATISTISCHES BUNDESAMT (2003). Statistics on Education Science and Culture; URL: http://www.destatis.de/themen/d/thm_bildung.htm#Hochschulen, checked on 12.9.2003.

STURN, RICHARD UND GERHARD WOHLFAHRT (1999). Der gebührenfreie Hochschulzugang und seine Alternativen, Verlag Östereich, Vienna.